

τρα που υποθέτουμε ότι τις προκάλεσαν. Την ερμηνευτική κατανόηση της ατομικής δράσης-πράξης, της κοινωνικής συμπεριφοράς ανέθεσε ο Μαξ Βέμπερ στην Κοινωνιολογία ως ιδιαίτερο τομέα των κοινωνικών επιστημών.

VII.5. Η Κοινωνιολογία

Παρόλα λοιπόν, όσα είπαμε σχετικά με τη θέση του Βέμπερ για τη μεθοδολογική ενότητα των κοινωνικών επιστημών και το αδιαχώριστο της ιστορίας από την κοινωνιολογία, οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε το γεγονός ότι ο Μ. Βέμπερ διατύπωσε τις βασικές έννοιες και τη μέθοδο της «Κατανοητικής Κοινωνιολογίας» (Verstehende Soziologie). Το πρώτο μέρος του μείζονος έργου του «Οικονομία και Κοινωνία» διαπραγματεύεται τις «κατηγορίες της Κοινωνιολογίας»³⁰. Πώς λοιπόν νοεί την κοινωνιολογία ο Βέμπερ, και γιατί παρόλο που δεν την διέκρινε ως αυτόνομο κλάδο της γνώσης και της επιστήμης, επιδόθηκε στη συστηματική διατύπωση των «κατηγοριών» της;

Φαίνεται πως αυτό το ερώτημα δεν μπορούμε να το απαντήσουμε παρά μόνο αν προσεγγίσουμε πιο συγκεκριμένα το μεθολογικό έργο του Βέμπερ σε συνάρτηση με το πνευματικό και θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε. Μέχρι τώρα, έχουμε προσεγγίσει τα μεθολογικά έργα του Βέμπερ ως αυτόνομα, ως θεωρητικά κείμενα που εμπεριέχουν ένα λίγο πολύ πλήρες σύνολο θεωρητικών και μεθολογικών προτάσεων και εννοιών. Όμως, αυτό δεν ανταποκρίνεται στις προθέσεις του Βέμπερ. Όπως ήδη είπαμε στην αρχή, ο Βέμπερ δεν έγραψε τα μεθολογικά δοκίμιά του παρά μόνον για να ασκήσει κριτική και να αντικρούσει απόψεις με τις οποίες διαφωνούσε. Να παρήμβει στην περίφημη μεθολογική διαμάχη (Methodenstreit) γύρω από τη φύση της ιστορίας, των κοινωνικών επιστημών και ειδικότερα της πολιτικής οικονομίας, που κυριάρχησε στη γερμανική σκέψη μέχρι τις παραμονές του πρώτου παγκόσμιου πολέμου³¹. Ο Βέμπερ αναζήτησε διέξοδο από τη θεωρη-

τική διαμάχη ανάμεσα στην «Ιστορική Σχολή» και στη «Σχολή της Οριακής Χρησιμότητας». Θέλησε να υπερβεί και τις δύο αυτές σχολές στις οποίες έβρισκε μειονεκτήματα αλλά και πλεονεκτήματα, προτείνοντας μια σύνθεση των στοιχείων εκείνων που ο ίδιος έκρινε ότι μπορούν να συγκροτήσουν τη βάση των κοινωνικών επιστημών. Θέλησε λοιπόν να διατηρήσει από μεν την ιστορική σχολή τη σημασία που εκείνη απέδιδε στον ρόλο των αξιών και της ηθικής ευθύνης. Από τη σχολή της οριακής χρησιμότητας οικειοποιήθηκε την έννοια της «ορθολογικής δράσης»³², της «έλλογης δράσης» που ο Βέμπερ ανέδειξε στο κατ' εξοχήν «πρότυπο» της κοινωνικής δράσης-πράξης.

Όπως διαφαίνεται απ' όσα ήδη έχουμε πει, στο επίκεντρο του συνολικού θεωρητικού προγράμματος του Βέμπερ βρίσκεται η «αξιακά», η «νοηματικά» «προσανατολιζόμενη» πράξη-δράση, ή αλλιώς η «κοινωνική-πράξη» (δράση) (soziales Handeln-gemeinschaftliches Handeln). Η έννοια αυτή συνιστά για τον Βέμπερ το σημείο εκκίνησης της επιστημονικής διαπραγμάτευσης σε όλες ανεξείρετα τις «επιστήμες του πολιτισμού», τις κοινωνικές δηλαδή επιστήμες. Στην έννοια αυτή θέλησε ο Βέμπερ να συνθέσει ό,τι από τη φιλοσοφική και επιστημολογική παράδοση, αλλά και ό,τι από τις σύγχρονες «κατακτήσεις» της επιστημολογίας και της λογικής δεχόταν ως «αξιόλογο».

Τη σύνθεση αυτή, τη λύση του θεωρητικού-μεθολογικού προβλήματος των κοινωνικών επιστημών που συγκρότησε, ονόμασε Κοινωνιολογία, ακριβέστερα *Κατανοητική Κοινωνιολογία*. Γι' αυτό άλλωστε, χαρακτήρισε τις έννοιες, τους «αιδεατούς τύπους» της κοινωνικής πράξης και της κοινωνικής σχέσης ως «κατηγορίες». Οι ιδεατοί τύποι της κοινωνικής πράξης-δράσης και της κοινωνικής σχέσης συνιστούν τις «θεμελιακές έννοιες» όλων ανεξείρετα των ιστορικών και κοινωνικών επιστημών. Δεν πρόκειται συνεπώς, για μετακίνηση, ή για εξέλιξη του Βέμπερ από την ιστορία και τα οικονομικά στην κοινωνιολογία, αλλά για την καταγραφή των θέσεων που ο Βέμπερ είχε από νωρίς διαμορφώσει και που διατρέχουν το

σύνολο του έργου του³³. Η εισαγωγική συζήτηση των εννοιών, λέει ο Βέμπερ στην αρχή του «Οικονομία και Κοινωνία»

«επιχειρεί μόνον να διατυπώσει σε μια πιο εύχρηστη και κάπως πιο ακριβή ορολογία, αυτό που η εμπειρική κοινωνιολογία πραγματικά εννοεί, όταν πραγματεύεται τα ίδια θέματα»³⁴.

Ο Βέμπερ είναι σαφής: Με την Κατανοητική Κοινωνιολογία και με την εννοιολογική της αποσαφήνιση δεν αλλάξει επιστημολογικό, ή έστω θεωρητικό πεδίο. Βρίσκεται στο ίδιο πεδίο, στο πεδίο των «εμπειρικών επιστημών της πράξης, όπως η κοινωνιολογία και η ιστορία»³⁵, καθώς μας το επαναλαμβάνει μερικές παραγράφους παρακάτω.

Αλλά, όπως ήδη είπαμε, η «κατανοητική κοινωνιολογία» διαπραγματεύεται την κοινωνική πράξη-δράση και τα κίνητρα που την εξηγούν. Όμως επειδή δεν είναι δυνατόν να αποδώσουμε στα κίνητρά τους τις πράξεις των ανθρώπων μόνον με την παρατήρηση των ενεργειών που εκτελούν, επιδιώκουμε να προσεγγίσουμε το «νόημα» (Sinn) που κινητοποιεί τις πράξεις τους. Αυτό το επιτυγχάνουμε μέσω της «κατανόησης» (Deutung), της «ερμηνευτικής σύλληψης» (deutende Erfassung) των κινήτρων της πράξης. Η σύλληψη του «νοήματος», των κινήτρων και της «πορείας», του τρόπου που η πράξη εκτελείσεται είναι συγχρόνως και «ερμηνεία», κατανόηση και εξήγηση της πράξης. Η ερμηνεία της πράξης λοιπόν, επιτυγχάνεται είτε μέσω της δυνατότητας άμεσης επικοινωνίας με το χάνεται είτε μέσω της συμμετοχής μας σε κοινή με το «νόημα» της πράξης διά της συμμετοχής μας σε κοινή με το δρων άτομο νοητική και νοηματική συνάφεια (Sinnzusammenhang), σε κοινό πλαίσιο αναφοράς, είτε μέσω της δυνατότητας που έχουμε να έλθουμε στη θέση-κατάσταση του δρώντος ατόμου που παρατηρούμε και τρόπον τινά να «συμμετέχουμε» στα θιώματά του, μέσω δηλαδή της «συμπάθειας», της αναπαράστασης-αναβίωσης (nacherleben) του περιεχομένου και της «πρόδρασης», της εξέλιξης του θιώματος (Gefühlszusammenhang), που υπόκειται των ενεργειών που εμπειρικά παρατη-

ρούμε και καταγράφουμε³⁶. Η «ερμηνευτική κατανόηση» (deutendes Verstehen) πάλτως, είναι δυνατή μόνον εφόσον υφίσταται, ή επιτυγχάνεται κοινότητα, μερικότερη ή ευρύτερη, ιδεών-αξιών και νοημάτων, ή αλλιώς πολιτισμική επικοινωνία μεταξύ του παρατηρητή και του παρατηρούμενου³⁷. Και αυτό ισχύει είτε παρατηρούμε και προσπαθούμε να κατανοήσουμε, να ερμηνεύσουμε και να εξηγήσουμε τις πράξεις και τη συμπεριφορά των ανθρώπων στη δική μας κοινωνία, ή σε διαφορετικές κοινωνίες υπαρκτές, ή ιστορικές. Αλλά ως παρακολούθησουμε τον Βέμπερ πιο συγκεκριμένα.

VII.6. Η κοινωνική πράξη. Το νόημα και η έννοια της πράξης

«Η κοινωνιολογία (με την έννοια που νοείται εδώ, η εξαιρετικά πολυστήμιανα χρησιμοποιούμενη αυτή λέξη) σημαίνει μια επιστήμη που επιχειρεί να κατανοήσει ερμηνευτικά την κοινωνική πράξη (δράση) προκειμένου έτσι, να διευκρινήσει την αιτιακή εξήγηση της πορείας και των αποτελεσμάτων της. Στην έννοια «πράξη» περιλαμβάνεται κάθε ανθρώπινη συμπεριφορά όταν και εφόσον το δρων άτομο αποδίδει υποκειμενικό νόημα σ' αυτή (...). Η πράξη (δράση) είναι κοινωνική εφόσον, με κριτήριο το υποκειμενικό νόημα που σ' αυτήν αποδίδει το δρων υποκείμενο, παίρνει υπόψη της τη συμπεριφορά των άλλων και προσανατολίζεται μ' αυτόν τον τρόπο στην πορεία της»³⁸.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι κριτήριο για τον προσδιορισμό της ατομικής πράξης ως κοινωνικής είναι ο «προσανατολισμός» της. Ο προσανατολισμός της πράξης-δράσης ενυπάρχει όμως στο «νόημα» της (Sinn), στο υποκειμενικό δηλαδή νόημα που συνιστά το περιεχόμενο, αλλά και το αίτιο, το κίνητρο της πράξης όπως ήδη παραπάνω είδαμε. Θεωρεί δηλαδή ο Βέμπερ ότι το «νόημα» που το άτομο αποδίδει στην πράξη του είναι αδιαχώριστο από τον «προσανα-

τολισμό» της. Όταν ενεργούμε για να διασφαλίσουμε τα αγαθά για την επιβίωσή μας, «προσανατολιζουμε» τις πράξεις μας στην οικειοποίηση τέτοιων αγαθών, και προφανώς αποδίδουμε αντίστοιχο «νόημα» στις ενέργειές μας.

Το νόημα της πράξης ακόμα, είναι συνυφασμένο με τον προγραμματισμό της, με τον τρόπο με τον οποίο το δρών άτομο οργανώνει τις επιμέρους ενέργειες, τα επιμέρους στάδια των ενεργειών που στο σύνολό τους συνιστούν τη συγκεκριμένη κοινωνική πράξη-δράση. Το «νόημα» της πράξης δηλαδή οργανώνει τα επιμέρους στοιχεία που τη συγκροτούν, προκειμένου να επιτευχθεί ο «στόχος», ο σκοπός στον οποίο «προσανατολίζεται». Η πράξη είναι κοινωνική, γιατί τόσο το «νόημα», όσο και ο «προσανατολισμός» και η «πορεία» της παίρνουν υπόψη τους, «υπολογίζουν» τις πράξεις και τα αντίστοιχα «νοήματα», τη «συμπεριφορά» (Verhalten) των άλλων δρώντων ατόμων μέσα στην κοινωνία. Τα τελευταία (νοήματα και πράξεις των άλλων κοινωνικά δρώντων ατόμων) γίνονται έτσι, οι «όροι», οι προϋποθέσεις, αλλά και τα «μέσα» της κοινωνικής δράσης-πράξης.

Αυτή την ιδέα του σύνθετου πλαισίου της πράξης, που απαρτίζεται από πραγματολογικά στοιχεία και από τα νοήματα που υπάρχουν, ενεργούν και λειτουργούν στο περιβάλλον της πράξης, απέδωσε ο Βέμπερ με τον όρο «νοηματική συνάφεια», ή «σύνθεση του νοήματος» (Sinnzusammenhang). Η «νοηματική συνάφεια» της πράξης λοιπόν, συνιστά το πλαίσιο στο οποίο πραγματοποιείται, αλλά και το οποίο προσδιορίζει τα όριά της, εντέλει και την ποιότητά της. Αυτό γίνεται σαφέστερο στην περίπτωση της «ορθολογικής πράξης» όπως επισημαίνει ο ίδιος ο Βέμπερ³⁹. Ο τύπος αυτός της κοινωνικής πράξης-δράσης αναδεικνύεται στον πλέον «καθαρό» και σαφώς διαγεγραμμένο, γιατί το «νόημα» και οι κανονιστικές «αξίες» που τον προσδιορίζουν έχουν σαφές και συστηματοποιημένο χαρακτήρα και περιεχόμενο.

«Δεν υφίσταται ορθολογική πράξη χωρίς την αιτιακή εκλο-

γίκευση (αιτιατικό εξορθολογισμό) αυτού του τμήματος της πραγματικότητας που εμπλέκεται τόσο ως αντικείμενο, όσο και ως μέσο χειρισμών (ενεργειών), τ.έ. χωρίς την αφομοίωση του [τμήματος της πραγματικότητας] σε ένα πλέγμα εμπειρικών κανόνων (Erfahrungsregeln) που διατυπώνουν τι οφείλουμε να αναμένουμε ως αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης πορείας δράσης»⁴⁰.

Αλλά, η Κοινωνιολογία διαπραγματεύεται, λέει ο Βέμπερ, και διάφορα άλλα «μη λογικά (irrationale), μυστικιστικά, προφητικά, πνευματικά, συναισθηματικά συμβάντα». Διαπραγματεύεται ποικίλους τρόπους δράσης και συμπεριφοράς, των οποίων το «νόημα» επιχειρεί να «συλλάβει ερμηνευτικά» με τη μεγαλύτερη δυνατή «επάρκεια». Η Κοινωνιολογία επιδιώκει να συνθέσει τις έννοιες, τους «ιδεατούς τύπους» των διαφόρων μορφών της κοινωνικής πράξης και των τρόπων της κοινωνικής συμπεριφοράς. Η «τυποποίηση» που επιχειρεί, η κατασκευή των εννοιών των ειδών της κοινωνικής πράξης επιτυγχάνεται με τη σύλληψη και την καταγραφή του «νοήματος» των πράξεων που αναλαμβάνονται από τα δρώντα άτομα στα πλαίσια συγκεκριμένων κοινωνικών-πολιτισμικών καταστάσεων. Η «επιστημονικές έννοιες», οι ιδεατοί τύποι, με άλλα λόγια, της κοινωνικής πράξης-δράσης ανασυνθέτουν με πληρότητα, ακρίβεια, σαφήνεια και λογική συνοχή τα νοήματα των κοινωνικών πράξεων, τα οποία στην πραγματική ανέλιξη της κοινωνικής πρακτικής είναι ρευστά και αβέβαια, πολλές φορές συγκεκριμένα. Η έννοια, ο «ιδεατός τύπος» της πράξης συνθέτει αντίθετα, το «καθαρό», σαφές, λογικά συνεκτικό και πλήρες νόημα του είδους της πράξης που καταγράφει. Η λογική συνοχή της έννοιας, του ιδεατού-τύπου, είναι η συνοχή του νοήματος που καταγράφει, ή αλλιώς η «καθαρότητα» του. Γι' αυτό ο Βέμπερ ονομάζει τους ιδεατούς τύπους της πράξης και «καθαρούς» τύπους. Αυτό όμως, δεν σημαίνει ότι όταν κατασκευάζουμε τις έννοιες των ειδών της κοινωνικής πράξης και

επιτυγχάνουμε να καταγράψουμε το νόημά τους με πλήροτητα και σαφήνεια, έχουμε στη διάθεσή μας «γενικές» έννοιες. Οι ιδεατοί τύποι της κοινωνικής δράσης-πράξης δεν σχηματίζονται ως έννοιες αφηρημένες που περιλαμβάνουν τα τυχόν κοινά χαρακτηριστικά, ή στοιχεία των μορφών της κοινωνικής πράξης. Ούτε επίσης, σχηματίζονται ως εξαντλητικές καταγραφές συγκεκριμένων, «πραγματικών» περιπτώσεων κοινωνικών πράξεων και συμπεριφορών. Δεν μπορούμε συνεπώς να εκλαμβάνουμε τους ιδεατούς τύπους της πράξης ως έννοιες που αποδίδουν υπαρκτές στην καθαρότητά τους, εμπειρικές μορφές δράσης, ή πορείες δράσης και συμπεριφοράς. Οι ιδεατοί τύποι των ειδών της κοινωνικής δράσης-πράξης δεν διαφέρουν από τους ιδεατούς τύπους γενικά, που όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω, συντίθενται ως έννοιες που καταγράφουν «σημαντικές» πλευρές της κοινωνικής διαδικασίας-πράξης-πρακτικής. Η τελευταία είναι ανεξάντλητη σε «νοήματα» και χαρακτηριστικά.

«Προκειμένου να εννοηθεί με αυτές τις λέξεις κάτι ακριβές, οφείλει η κοινωνιολογία να συνθέσει «καθαρούς» («ιδεατούς»)-τύπους από την κάθε μορφή (πράξης) που αναδεικνύεται και οι οποίοι αποδίδουν τη μεγαλύτερη δυνατή λογική ενότητα (-συναγωγή Einheit) διά της πληρότητας της επίδειξης του νοήματος. Όμως, ακριβώς εξαιτίας αυτού σπάνια συναντώνται στην πραγματικότητα σ' αυτή την ιδεατή καθαρή μορφή...»⁴¹.

Η κοινωνική πράξη λοιπόν, μορφοποιείται σε ιδιαίτερα είδη, που ο Βέμπερ καταγράφει στους αντίστοιχους «ιδεατούς τύπους». Με κριτήριο τον «πρόπο προσανατολισμού», με κριτήριο με *άλλα λόγια*, το «υποκειμενικό νόημα» της κοινωνικής πράξης, που όμως είναι κοινωνικά-πολιτισμικά σχετικό και προσδιορισμένο, ο Βέμπερ διακρίνει τέσσερις «θεμελιακούς τύπους» κοινωνικής δράσης-πράξης: *Ορθολογική ως προς τον σκοπό* (zweckrational), *ορθολογική ως προς την αξία* (wert-rational), *συγκινησιακή* (affektuel) και *παραδοσιακή* (traditional).

Στην περίπτωση της *ορθολογικής ως προς τον σκοπό* κοινωνικής πράξης, η σύλληψη του στόχου, αλλά και ο σχεδιασμός των ενεργειών, η επιλογή των μέσων για την πραγματοποίησή του σκοπού, γίνεται καθαρά «ορθολογικά», ψυχρά και με συστηματικό υπολογισμό όλων των στοιχείων και των όρων της πράξης. Δηλαδή, καθαρά υπολογιστικά, όπως θα λέγαμε στην καθομιλουμένη. Με ψυχρό υπολογισμό και συστηματική εκτίμηση όχι μόνον των επιμέρους ενεργειών και των σταδίων της δράσης, ή των «μέσων» που απαιτούνται για την επίτευξη του στόχου, αλλά και με αποτίμηση των «κινδύνων», των «υπέρ» και των «κατώ» που συνεπάγεται, ή μπορεί να συνεπάγεται, η ανάληψη της δράσης για την επίτευξη του σκοπού, όπως και η επίτευξή του η ίδια. Η τυπική «ορθολογική ως προς τον σκοπό» δράση-πράξη είναι η οικονομική σε ομαλές συνθήκες. Η ικανοποίηση της ανάγκης για χρήσιμα αντικείμενα δεν προϋποθέτει, ούτε οφείλει να κινητοποιεί συνασθηματισμό. Δεν επιτυγχάνεται παρά μόνον με «έλλογον», συστηματικό προγραμματισμό και υπολογισμό των όρων και των μέσων που έχουμε στη διάθεσή μας και επίσης, των κινδύνων που συνεπάγεται η επιλογή μιας πορείας οικονομικής δραστηριότητας, έναντι μιας άλλης.

Ορθολογική ως προς την αξία είναι η πράξη που την κινητοποιεί ο σκοπός της *πραγματοποίησης μιας αξίας*, ή ενός πρόγνυμματος που εμπνέεται από μια *αξία* στην οποία πιστεύει συνειδητά το δρων άτομο. Την επίτευξή-αυτού του *καθάρως αξιακά* καθορισμένου και προσανατολισμένου στόχου επιδιώκει το δρων άτομο συστηματικά και προγραμματισμένα, εκτιμώντας, δηλαδή και χρησιμοποιώντας τα πιο κατάλληλα μέσα που έχει στη διάθεσή του. Υπολογίζει συγχρόνως, τις συνέπειες των επιμέρους ενεργειών του, όσο αφορά όμως, στο τελικό αποτέλεσμα, στην επίτευξη του στόχου και όχι στις τυχόν αρνητικές συνέπειες εις βάρος του. Δεν υποτεύχεται δηλαδή, στους υπολογισμούς του δρώντας, *ούτε συνεπώς στις αποφάσεις του για ανάληψη δράσης-δράσης* για τον ίδιο, που μπορεί η επίτευξη του στόχου να συνεπάγεται. Η πολιτική δράση και η επιδιώξη

γενικότερα «ευγενών σκοπών» που απαιτούν όχι μόνον αφοσίωση, αλλά συχνά και αυτοθυσία είναι τυπικές «ορθολογικές ως προς την αξία» πράξεις. «Ορθολογικές ως προς την αξία» είναι οι πράξεις που αναλαμβάνονται από αίσθηση καθήκοντος, ή για λόγους τιμής. Είναι οι πράξεις που γίνονται αυτοσκοποί, που αναλαμβάνονται από το άτομο χωρίς την επιδίωξη, ή την προσμονή προσωπικού οφέλους.

Η **συγκινησιακή** πράξη-δράση είναι αυτή που κινητοποιείται χωρίς έλλογη διαδικασία. Είναι «αυθόρμητη» με την έννοια ότι το «υποκειμενικό» της νόημα και ο «προσανατολισμός» της είναι περισσότερο ασυνείδητος. Η πράξη εδώ προσανατολίζεται από ένα «συναίσθημα», ή μια «συγκίνηση». Πρόκειται για αυτό που στην καθημερινή ορολογία ονομάζουμε «συναίσθηματική» πράξη.

Η **παραδοσιακή** τέλος, είναι η πράξη που επιτελείται λίγο πολύ αυτόματα και από «συνήθεια». Περιλαμβάνονται εδώ, οι πράξεις που εκτελούν τα μέλη μιας κοινωνίας, γιατί έχουν αφομοιώσει τους θεσμούς και τις συνήθειές της. Το δρων άτομο δρα-πράττει «παραδοσιακά» όταν έχει πλήρως αφομοιώσει, θα μπορούσαμε να πούμε, τις αξιολογήσεις, τις κοινά αποδεκτές αξίες της κοινωνίας της οποίας είναι μέλος⁴².

Στην καθημερινή πρακτική τα όρια των μορφών αυτών της πράξης είναι ασαφή. Οι μορφές αυτές διαπλέκονται καθώς η πραγματική δράση των ατόμων μεταπίπτει από τη μια στην άλλη. Η «παραδοσιακή» και η «συγκινησιακή» πράξη, λέει ο Βέμπερ, βρίσκονται στα «όρια» της νοηματοδοτημένης κοινωνικής πράξης, καθώς ο προσανατολισμός τους είναι λιγότερο, ή καθόλου «συνείδητος». Αντίθετα, οι δύο τύποι της «ορθολογικής» πράξης συνιστούν τις κατεξοχήν «καθαρές» μορφές κοινωνικής πράξης, ακριβώς γιατί το άτομο που αναλαμβάνει τη μια, ή την άλλη μορφή ορθολογικής πράξης κινητοποιεί τον λογισμό, τη λογική του με τρόπο «συνείδητο» επιδιώκει δηλαδή, συγκεκριμένο στόχο και επιλέγει κατάλληλα μέσα. Εντούτοις, ο Βέμπερ χαρακτηρίζει την «ορθολογική ως προς την αξία» πράξη ως κατ' εξοχήν «μη-λογική». Θέλει μ' αυτόν

τον χαρακτηρισμό να υποσημειώσει την ειδοποιό διαφορά της ορθολογικής ως προς την αξία πράξης. Το ότι δηλαδή, κινητοποιείται από την ανεπιφύλακτη πίστη σε μια αξία, ηθική, θρησκευτική, ή και φιλοσοφική, ή αισθητική, που εμπνέει ένα σκοπό στον οποίο αφοσιώνεται το άτομο χωρίς αναστολές και το σπουδαιότερο χωρίς να σταθμίζει, χωρίς να υπολογίζει το τυχόν προσωπικό κόστος που συνεπάγεται η ανάληψη δράσης. Η πίστη σε «απόλυτες αξίες», αξίες που γίνονται αυτοσκοπός και δεν εμπίπτουν στον έλεγχο του ατόμου είναι κατά τον Βέμπερ αν όχι «παράλογη», οπωσδήποτε «μη λογική» για τον λόγο ακριβώς ότι ο επιδιωκόμενος σκοπός υπερβαίνει τα όρια των δυνατοτήτων του δρώντος ατόμου, σε αντίθεση με τον ορθολογικά επιλεγμένο στόχο, τον στόχο που ορίζεται-γίνεται αντικείμενο επιδίωξης με κριτήριο τις ατομικές δυνατότητες. Επλέγεται από το δρων άτομο ύστερα από τη στάθμιση της δυνατότητας επίτευξής του, δεδομένων των μέσων που έχει στη διάθεσή του και των «κινδύνων» που είναι σε θέση να αναλάβει, των υποκειμενικών με άλλα λόγια, ορίων της δράσης του. Η ορθολογική ως προς τον σκοπό πράξη είναι χρησιμοθηρική και η ορθολογικότητά της συνίσταται στην αποτελεσματικότητά με την οποία συντονίζει το δρων άτομο τις επιμέρους ενέργειές του και στην ακρίβεια των προβλέψεών του ως προς τα αποτελέσματά τους. Η ορθολογική ως προς την αξία, αντίθετα, είναι πράξη κατά την οποία η «χρησιμότητα» και η «αποτελεσματικότητα» δεν προσδιορίζεται εν αναφορά προς το άτομο που δρα, αλλά εν αναφορά προς τον σκοπό αυτόν καθ' αυτόν. Το ότι η προσήλωση στην πραγματοποίηση της «αξίας»-στόχου γίνεται συνειδητά δεν αλλάζει τον χαρακτήρα της «μη-λογικότητας» της πράξης, παρόλο που τυχόν μετατρέπει την «ορθολογική ως προς την αξία» πράξη-δράση σε «ορθολογική ως προς τον σκοπό», τουλάχιστον στις επιμέρους φάσεις της ανέλιξής της, καθώς το δρων άτομο «αξιολογεί» και ιεραρχεί με ψυχραιμία και νηφαλιότητα τους επί μέρους στόχους και τα στάδια που μεσολαβούν μέχρι τον τελικό στόχο.

«Ορθολογικότητα» λοιπόν, σημαίνει στον Βέμπερ αποτε-

λεσματικότητα στη διαχείριση των μέσων για την επίτευξη του στόχου, ή αλλιώς, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, «εργαλεικότητα». Η μορφή αυτή της πράξης στην ιδεατοτυπική της εκδοχή, ως «καθαρή» εργαλειαικότητα αποτελεί ένα είδος πυρήνα, το κατάλοιπο κατά κάποιο τρόπο της κοινωνικής πράξης, καθώς οι άνθρωποι ανεξάρτητα από τους μείζονες στόχους, κοινωνικούς, ή ατομικούς, που επιδιώκουν, οφείλουν επίσης να δράσουν «εργαλεικά», προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους ελάσσονες στόχους της ζωής και πάνω απ' όλα να επιβιώσουν, να προσποριστούν δηλαδή χρήσιμα αντικείμενα. Για τούτο η «οικονομική» πράξη συνίσταται ως ο κατ' εξοχήν «εργαλεικά έλλογος αξιακός προσανατολισμός». Όμως, ενώ ο πυρήνας, ή το κατάλοιπο της εργαλειαικότητας χαρακτηρίζει την κοινωνική πράξη ως ανθρώπινη ατομική πράξη, η γενικευμένη «εργαλεική ορθολογικότητα», η «στοχοθετική», «σκοπιμοθητική» ορθολογικότητα ως κυρίαρχη κοινωνική δράση, που υπόκειται και ρυθμίζει την κοινωνική πρακτική ευρύτερα, χαρακτηρίζει κατ' εξοχήν τη σύγχρονη κοινωνία.

Για τον Βέμπερ πάντως, ο «εργαλεικός λόγος» δεν συνίσταται ως «ορθός λόγος». Όπως ήδη είπαμε, ο «ορθός λόγος» είναι για τον Βέμπερ μια ιστορικά-πολιτισμικά σχετική «αξια-ιδέα», ένα «υπέρτατο αξίωμα» (wertendes Postulat). Ο Βέμπερ θέτει το ερώτημα της «γέννησης του δυτικού ρασιοναλισμού»⁴³ ως φιλοσοφικού και αξιολογικού συστήματος και παρακολουθεί τη λειτουργία του ως κυρίαρχου «νοήματος» της κοινωνικής πράξης στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Βρίσκει ότι αυτό που «πραγματοποιείται», αυτό που συμβαίνει ως ατομική πράξη και κοινωνική πρακτική στη σύγχρονη κοινωνία δεν είναι το πρόταγμα του ορθολογισμού, η ρύθμιση δηλαδή της κοινωνικής ζωής στη βάση της «γνώσης» που δεβαίνεται και της «αλήθειας» που νομιμοποιεί ο «ορθός λόγος», η ανθρώπινη ορθοφροσύνη και συνεννόηση, αλλά η «σκοπιμοθητική ορθολογικότητα», η «ορθά» σχεδιασμένη και υπολογισμένη, για τούτο «αποτελεσματική» επιδίωξη ατομικών στόχων, στόχων αντιθετικών-ατομιστικών και όχι συναινετικών.

Η «γνώση» και ο «λόγος» δεν διαχειρίζεται τις κοινωνικές αντιθέσεις προκειμένου να διαγράψει την πορεία της υπέρβασης τους προσδιορίζοντας τις ρυθμίσεις που θα τις επιλύσουν. Αντίθετα, διεκρινίζει τις συνθήκες στις οποίες λειτουργούν και τις ενέργειες που απαιτούνται, τα μέσα που «πρέπει» και μπορούν να διατεθούν για τη διευθέτησή τους. Ο «λόγος», η λογική και η γνώση είναι περισσότερο πρακτικά «εργαλεία», παρά μέσα θεωρητικής ανασυγκρότησης και ερμηνείας-κατάνοησης των κοινωνικών σχέσεων και των κατευθύνσεων, των τάσεων και ροπών της κοινωνικής πρακτικής. Η έντεχνη, επιδέξια χρήση τους προσπορίζει θετικά και «χρήσιμα» αποτελέσματα, όχι γιατί θέτει υπό αίρεση, αλλά αντίθετα επειδή προϋποθέτει το νοηματικό-αξιακό-ηθικό πλαίσιο στο οποίο άλλωστε, εντάσσεται και από το οποίο δεν μπορεί να αποσπαστεί. Προϋποθέτει με άλλα λόγια, τις κοινωνικές ρυθμίσεις της σύγχρονης κοινωνίας. Πράγμα το οποίο σημαίνει επίσης, ότι η «επιστήμη», όπως είδαμε ήδη παραπάνω, συνιστά μέσο-εργαλείο για τη «διαχείριση» των κοινωνικών προβλημάτων, όχι για την υπέρβαση, ή την επίλυσή τους. «Μέσο» για την επίλυση των μεσοπρόθεσμων, των άμεσα «πρακτικών», των «καθημερινών» προβλημάτων της σύγχρονης κοινωνίας.

Είναι αλήθεια, εντούτοις, ότι τον Βέμπερ χαρακτηρίζει ένα είδος αστάθειας ως προς τη στάση του απέναντι στη «στοχοθετική ορθολογικότητα». Φαίνεται ότι δεν την χρησιμοποίησε μόνο ως έννοια-μέσο-εργαλείο κατανόησης της σύγχρονης κοινωνίας. Η «ορθολογική πράξη» συνιστούσε για τον Βέμπερ και ένα είδος «ηθικής στάσης». Ο «εργαλεικός έλλογος προσανατολισμός» συνίσταται, πιστεύει, όχι μόνο ως επιτυχής στοχοθέτωση πράξη, αλλά συγχρόνως και ως πράξη «ηθικής ευθύνης» και σχετικής ανεξαρτησίας του ατόμου. Ως επιβεβαίωση της δυνατότητας αυτοκαθορισμού και ελευθερίας, έστω σχετικής, του υποκειμένου. Γι' αυτό άλλωστε, ο Βέμπερ επέλεξε να «στρατευθεί» στην υπηρεσία του «αστικού ήθους» και «πολιτισμού». Γι' αυτό υποστήριξε τους αστούς, όπως ευθέως edήλωνε⁴⁵. Αυτοί εκπροσωπούσαν το «ήθος» και τον «πο-

λιτισμό» στον οποίο «ορθοφροσύνη» σήμαινε όχι μόνον «επιτυχία» στην «κοινωνική δράση», επιτυχία στο «επάγγελμα» (Beruf) αλλά και ηθική ευθύνη. Αναδεικνύεται έτσι, με κάθε σαφήνεια ο ιδεολογικός πυρήνας του θεωρητικού προγράμματος του Βέμπερ: Η «ορθολογική δράση» είναι το πρότυπο της ανθρώπινης δράσης-πράξης. Το πρότυπο ανθρώπου είναι ο «αστός», που με «ευθύνη» και αποφασιστικότητα αναλαμβάνει δράση, υπολογίζει, αλλά και διακινδυνεύει τις τυχόν αρνητικές συνέπειες στις οποίες η δράση του μπορεί να οδηγήσει.

VII.7. Η κοινωνική σχέση. Ο συμφορμός του νόηματος

Ελέκταση της έννοιας της κοινωνικής πράξης είναι η έννοια της κοινωνικής σχέσης (soziale Beziehung):

«Κοινωνική σχέση (οφείλει να) ονομάζεται η συμπεριφορά περισσότερων ατόμων, όπου σύμφωνα με το περιεχόμενο του νόηματος της πράξης, ο ένας με τον άλλον, αμοιβαία προσαρμόζεται και έτσι προσανατολίζεται. Η κοινωνική σχέση συνίσταται λοιπόν εξολοκλήρου και εντελώς αποκλειστικά στην πιθανότητα ότι κατά ένα κατανοητό τρόπο θα υπάρξει κοινωνική πράξη. Είναι αδιάφορο καταρχήν, το που στηρίζεται η πιθανότητα αυτή».⁴⁶

Μια κοινωνική σχέση υπάρχει εφόσον δύο ή περισσότερα άτομα πράττουν κοινωνικά, προσανατολίζουν δηλαδή και υπολογίζουν στην πορεία της πράξης-δράσης τους οι μεν την πράξη-δράση των δε και τανάπαλιν. Η σχέση υπάρχει πραγματικά μόνον εφόσον η πράξη, που είναι προσανατολισμένη προς μια άλλη κοινωνική πράξη, συντελείται και διαρκεί. Αλλιώς είναι μόνον μια πιθανότητα, μια πιθανότητα ότι μια πορεία αμοιβαίας δράσης θα λάβει χώρα, ή μπορεί να λάβει χώρα και να κινητοποιείται από ένα συγκεκριμένο και αμοιβαίο νόημα. Το νόημα δηλαδή, που αποδίδουν στην πράξη τους τα μέρη της σχέσης αλληλο-και-επικαθορίζεται. Δεν είναι δυνατόν να υπάρχει «σχέση» παρά μόνον εφόσον το «νόημα» που κινεί και

προσανατολίζει την πράξη-δράση του ενός υπολογίζει και προσαρμόζεται στο νόημα της πράξης του άλλου, εφόσον είναι όπως λέει ο Βέμπερ, «αμφίπλευρη». Έτσι η σχέση της «φιλίας» για παράδειγμα, δεν υπάρχει παρά μόνον ως πιθανότητα ότι θα υπάρξει συγκεκριμένη συμπεριφορά, που θα γίνεται αμοιβαία κατανοητή ως «φιλία».

«Για να αποφύγουμε σφαλέρές εντυπώσεις, πρέπει να επαναλάβουμε και συνεχώς να έχουμε στο νου μας μας ότι μόνον η ύπαρξη αυτής της πιθανότητας, -δηλαδή της πιθανότητας που είναι περισσότερο ή λιγότερο μεγάλη-, ότι υπάρχει μια ορισμένη συμπεριφορά με συγκεκριμένο αμοιβαίο υποκειμενικό νόημα -και τίποτε πέρα από αυτό, συνιστά την «ύπαρξη» της κοινωνικής σχέσης. Έτσι ότι μια «φιλία», ή ένα «κράτος» υπάρχει, ή υπήρξε σημαίνει αποκλειστικά τούτο και μόνον: εμείς (οι παρατηρητές) κρίνουμε ότι υπάρχει, ή υπήρξε μια πιθανότητα, ότι με βάση μια γνωστή στάση ορισμένων ανθρώπων θα προκύψει ένας συγκεκριμένος τύπος συμπεριφοράς με ένα κατά μέσο όρο υποκειμενικό νόημα και τίποτε άλλο».⁴⁷

Η «αμοιβαιότητα» όμως αυτή, η αμοιβαιότητα προσδοκιών που χαρακτηρίζει την κοινωνική σχέση, δεν σημαίνει ότι το «νόημα» είναι το ίδιο, ότι είναι ταυτόσημο και στα δύο μέρη της σχέσης. Η περίπτωση αυτή, λέει ο Βέμπερ, είναι οριακή. Σπάνια συμβαίνει στην πραγματικότητα. Συχνότερα συμβαίνει το αντίθετο. Το νόημα δηλαδή, που προσανατολίζει τη δράση σε μια κοινωνική σχέση μπορεί να είναι διαφοροποιημένο στα επιμέρους άτομα, που αλληλοπροσανατολιζόμενα πράττουν δρών κοινωνικά και συγκροτούν την κοινωνική σχέση. Το καθένα δηλαδή από τα μέρη της κοινωνικής σχέσης μπορεί να συνδέει τη συμπεριφορά του με ένα διαφορετικό, αν και όχι άσχετο νόημα, προς το νόημα της συμπεριφοράς του άλλου μέρους.

Στο δοκίμιο με το οποίο ο Βέμπερ θέλησε να παρέμβει κατά της νεοκαντιανής κριτικής της μαρξιστικής θεωρίας, διεκρί-

νησε ότι το «νόημα» που συμερίζονται τα μέρη μιας κοινωνικής σχέσης την καθιστά δυνατή, την συγκροτεί «πραγματικά»-εμπειρικά όσο και «εννοιολογικά»:

«Ας υποθέσουμε ότι δύο άνθρωποι που κατά τα άλλα δεν έρχονται σε «κοινωνική σχέση» –για παράδειγμα, δύο μη πολιτισμένοι άνθρωποι διαφορετικών φυλών, ή ένας Ευρωπαίος που συναντά έναν γηγενή στη μαύρη Αφρική– συναντώνται και «ανταλλάσσουν» δύο αντικείμενα. Τείνουμε να θεωρούμε ότι μια απλή περιγραφή όσων μπορούν να παρατηρηθούν κατά τη διάρκεια της ανταλλαγής αυτής –μυϊκές κινήσεις και, εάν κάποιες λέξεις «ομιληθούν», οι ήχοι που, για να το πούμε έτσι συνιστούν το «υλικό», ή την «ύλη» της συμπεριφοράς– δεν θα ήταν δυνατόν κατά οποιαδήποτε έννοια να συλλάβουν (ενοήσουν) την «ουσία» αυτού που συμβαίνει. Αυτό είναι απολύτως σωστό. Η «ουσία» αυτού που συμβαίνει συγκροτείται από το «νόημα» που τα δύο μέρη αποδίδουν στην παρατηρούμενη συμπεριφορά τους, ένα «νόημα» που «ρυθμίζει» επίσης την πορεία της μέλλουσας συμπεριφοράς τους. Χωρίς αυτό το «νόημα», τείνουμε να θεωρούμε, μια «ανταλλαγή» δεν είναι δυνατόν ούτε εμπειρικά να λάβει χώρα, ούτε να γίνει αντικείμενο του διαλογισμού και της φαντασίας»⁴⁸.

Η «ουσία» της «σχέσης» λέει ευθέως εδώ ο Βέμπερ, όπως και της πράξης είναι το «νόημα» της. Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο ότι χρησιμοποιεί το παράδειγμα της ανταλλαγής. Πρόκειται για έμμεση απάντηση, αλλά και για προσπάθεια αφομοίωσης της μαρξικής ανάλυσης για την ανταλλαγματική σχέση. Ο Βέμπερ επισημαίνει ότι η ανταλλαγή, ως αμοιβαία και οικειοθελής εκχώρηση αντικειμένων δεν είναι δυνατόν να συμβεί ως «αντικειμενική», ή καθαρά «οικονομική»-«υλιστική» πράξη-σχέση. Ως σχέση που μπορεί να προσδιοριστεί ως προς την κοινωνική «ουσία» της ερήμην των συγκεκριμένων υποκειμένων που την διεκπεραιώνουν. Παρόλο που στη δική μας κοινωνία η ανταλλαγή στα πλαίσια της αγοράς γίνεται άμεσα αντίλη-

πτή και κατανοητή ως τέτοια, καθώς το «νόημα» της αμοιβαίας εκχώρησης αγαθών και υπηρεσιών είναι κοινό στην κοινωνική και πολιτισμική συνάφεια (Sinnzusammenhang) της καπιταλιστικής κοινωνίας⁴⁹, εντούτοις, η άμεση εμπειρική καταγραφή της ανταλλαγής ως μιας «υλικής» διαδικασίας δεν μπορεί από μόνη της να αποδώσει τον κοινωνικό της χαρακτήρα, δεν μπορεί να αποδώσει καν το αν πρόκειται για ανταλλαγή, ή για κάτι άλλο, για κάποια άλλου είδους σχέση. Κι αυτό φαίνεται, λέει ο Βέμπερ, με κάθε σαφήνεια, αν φύγουμε από το πλαίσιο της αγοράς, δηλαδή της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας και μεταφερθούμε σε διαφορετικό πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον, ή πλαίσιο-συνάφεια, όπου δεν λειτουργεί, δεν υφίσταται η αγορά. Μόνον το «νόημα» που αποδίδουν στην πράξη τους τα υποκείμενα, που έρχονται σε σχέση και επικοινωνία, μπορεί να μας αποκαλύψει τον χαρακτήρα της σχέσης στην οποία βρίσκονται, όταν εκχωρούν ο ένας στον άλλο ένα αντικείμενο, γιατί βεβαίως μόνον εφόσον κατανοούν την πράξη τους ως «ανταλλαγή» και προσανατολίζουν τη συμπεριφορά τους ανάλογα, δημιουργούν την ανταλλαγματική σχέση, αλλά και «σχεδιάζουν» τη μελλοντική της επανάληψη. Το «νόημα» συνιστά την πράξη-σχέση ως παρούσα-εμπειρική-πραγματική πράξη και σχέση και συγχρόνως ως «πιθανότητα». Τα δρώμενα άτομα συνδέονται πραγματικά και συγκεκριμένα στη σχέση της ανταλλαγής, μόνον εφόσον και όταν αλληλοπροσανατολίζονται στην αμοιβαία εκχώρηση αντικειμένων. Αυτή η αλληλοκατανόηση προϋποτίθεται της μελλοντικής επανάληψης της ανταλλαγής. Η σχέση λοιπόν υφίσταται ως «πιθανότητα» μέχρις ότου επαναληφθεί ως πράξη, μέχρις ότου πραγματοποιηθεί, ακριβώς γιατί υφίσταται το «νόημα» της.

Η «οικονομική» λοιπόν σχέση, η πραγματική σχέση της ανταλλαγής, όπως και κάθε άλλη κοινωνική σχέση προϋποθέτει πολιτισμικό και νοηματικό συμφυρμό μεταξύ των μερών της, μεταξύ των δρώντων. Προϋποθέτει κοινότητα νοήματος, ή αλλιώς επικοινωνία. Το νόημα, όπως είναι προφανές, που συγκροτεί την κοινωνική σχέση δεν είναι αυθαίρετο, ούτε προ-

κύτερι στο κενό. Προϋποθέτει τον πολιτισμό, την ιδιαίτερη ιστορική κοινωνία στην οποία υφίσταται και λειτουργεί τόσο το νόημα, όσο και η κοινωνική σχέση που προσδιορίζει. Αυτό σημαίνει επίσης, ότι για τον Βέμπερ οι κοινωνικές σχέσεις είναι ανοικτές, μη παγιωμένες. Ότι δεν έχουν σταθερή και μόνιμη μορφή. Ότι συνεπώς η κατανοήσή τους, η πρόσληψη και εξήγησή τους δεν είναι δυνατόν να γίνει υπερϊστορικά και ερήμην των επιμέρους πολιτισμών, των ιδιαίτερων ιστορικών κοινωνιών στις οποίες απευθύνουμε το επιστημονικό μας ενδιαφέρον. Αυτό για τον Βέμπερ επιβεβαιώνει το ότι η κοινωνία είναι έννοια με μεταβλητό περιεχόμενο, όπως είδαμε ήδη παραπάνω. Είναι προφανής πάλι εδώ η προσπέθεια του Βέμπερ να αφομοιώσει τον Μαρξ, αλλά και τον Ζίμμελ, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Αλλά ο καλύτερος ίσως, τρόπος να αναδείξουμε το πώς εννοούσε ο Μ. Βέμπερ την αμοιβαιότητα και τη διαφοροποίηση του νοήματος των δρώντων-κοινωνικά μεγάλων μιας κοινωνικής σχέσης είναι να τον παρακολουθήσουμε στις έννοιες της «δύναμης» και της «κυριαρχίας-εξουσίας: τις έννοιες που συνιστούν τη βάση της θεμεριτικής «κοινωνιολογίας της εξουσίας» (Soziologie der Herrschaft), της πολιτικής κοινωνιολογίας, όπου βρίσκουμε πράγματι, την επιτυχέστερη εφαρμογή των παραπάνω αντιλήψεων του Βέμπερ για την κοινωνική σχέση ως πιθανότητα και την κοινωνική πράξη ως αξιακά προσανατολισμένη.

VIII. Η σχέση εξουσίας-κυριαρχίας: Η Πολιτική Κοινωνιολογία

Την έννοια της «δύναμης» (Macht) και την έννοια της «εξουσίας»-«κυριαρχίας» (Herrschaft) προσδιορίζει ο Βέμπερ ως εξής:

Δύναμη (Macht) είναι η πιθανότητα ένα πρόσωπο να πραγματοποιήσει τη δική του θέληση μέσα σε μια κοινωνική

σχέση, υπερισχύοντας κάθε αντίθεση, αδιάφορο που στηρίζεται η πιθανότητα αυτή. *Εξουσία* (Herrschaft) είναι η πιθανότητα ορισμένα πρόσωπα να πειθαρχήσουν σε μια επιταγή με ορισμένο περιεχόμενο.

Πειθαρχία είναι η πιθανότητα μια καθορισμένη ομάδα προσώπων, με ασκημένη συμπεριφορά να έχει ακριβή, αυτόματη και στερότυπη υπακοή σε μια διαταγή».

Επίσης,

Εξουσία-κυριαρχία (Herrschaft) σύμφωνα με τον ορισμό, σημαίνει την πιθανότητα ορισμένες (ή όλες οι) διαταγές να τύχουν υπακοής από μια δοσμένη ομάδα ανθρώπων. Πάντως, κάθε μορφή τέτοιας πιθανότητας δεν σημαίνει ενάσκηση «εξουσίας», ή επιρροής σε άλλους ανθρώπους. Εξουσία (αυθεντική εξουσία) με αυτή τη σημασία μπορεί ανά περίπτωση, να στηρίζεται στα πιο οικιακά κίνητρα υπακοής, από την πιο απλή συνήθεια, μέχρι τους πιο καθάρια ορθολογικούς υπολογισμούς. Ένα μίνιμουμ πάντως οικειοθελούς υπακοής, συνεπώς ένα διαφέρον (εξωτερικό, ή εσωτερικό) για υπακοή προσιδιάζει σε κάθε γνήσια σχέση εξουσίας».⁵⁰

Η σχέση εξουσίας λοιπόν, κατά τον Βέμπερ, προϋποθέτει δύο μέρη, τους εξουσιαστές και τους εξουσιαζόμενους, τους οικειοθελώς εξουσιαζόμενους. Αυτούς από τους οποίους απορρέουν οι «διαταγές» και αυτούς που τις εκτελούν με ένα μίνιμουμ τουλάχιστον συναίνεσης. Αλλιώς, η εξουσία-κυριαρχία παραινεί μόνον μια «πιθανότητα» ότι θα υπάρξει μια σχέση της οποίας τα μέρη θα αλληλοπροσανατολίζονται με το δίδυμο νόημα της διαταγής-υποταγής. Και για τον τρόπο με τον οποίο συλλαμβάνει τα πράγματα ο Βέμπερ, η οικεία θουλήσει υπακοή, ή υποταγή έχει μεγάλη σημασία. Η υπακοή είναι εσωτερική στη σχέση εξουσίας. Δεν νοείται εξουσιαστική σχέση, σχέση εξουσίας-κυριαρχίας χωρίς οικειοθελή, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, υποταγή. Στη σχέση εξουσίας λέει ο Βέμπερ, είναι «ως να έχει ο εξουσιαζόμενος κάνει το περιεχόμενο της δια-

ρηση και γραφειοκρατία. Πολύ λιγότερο με το σύγχρονο κράτος. Η ιστορία έχει αναδείξει ποικίλες μορφές «οργάνωσης» της εξουσίας, ποικίλες «πολιτικές ενότητες», «πόλεις», «έθνη» «αυτοκρατορίες» και «πολιτικούς θεσμούς»⁵³. Η πολιτική είναι για τον Βέμπερ ένα είδος καθολικής ανθρώπινης πρακτικής σχεδόν αδιάκριτης από τις άλλες μορφές της κοινωνικής δράσης και των κοινωνικών σχέσεων, καθώς συνίσταται τόσο ως «αξιακά προσανατολιζόμενη» δράση και σχέση, όσο και ως διαδικασία λήψης αποφάσεων περί του πρακτέου και επιλογής «μέσων» για την επίτευξή του. Η πολιτική είναι η κατ' εξοχήν «ορθολογική ως προς τον σκοπό» (wertational) μορφή δράσης.

VII.9. Ο Ιδεατός Τύπος

Για να καταλάβουμε τι ήταν για τον Μαξ Βέμπερ ο ιδεατός τύπος, πρέπει να τον συνδέσουμε με την όλη προδλημματική του γύρω από το ζήτημα του σχηματισμού των εννοιών και τη γνωστική διαδικασία, που αναπτύξαμε παραπάνω. Δεν θα μας απασχολήσει εδώ το από που τον δανείστηκε και το πώς τον χρησιμοποίησαν οι θεωρητικοί που τον είχαν υιοθετήσει πριν από τον Μαξ Βέμπερ⁵⁴.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να επιστημόνουμε είναι ότι ο ιδεατός τύπος είναι μια *θεωρητική κατασκευή* (Gedankengebilde). Τον όρο αυτό χρησιμοποιεί ο ίδιος ο Βέμπερ και είναι πράγματι ο κατάλληλότερος, γιατί αποκαλύπτει περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον όρο, τόσο το περιεχόμενο όσο και τη διαδικασία σχηματισμού του ιδεατού τύπου. Υποδηλώνει δηλαδή ότι ο ιδεατός τύπος –όπως τον αντιλαμβάνονταν και τον χρησιμοποιούσε ο Μαξ Βέμπερ– είναι πρώτον, προϊόν νοητικής διεργασίας και δεύτερον, είναι μια *κατασκευή*. Δεν αντιπροσωπεύει ένα εύρημα, ή μια ανακάλυψη. Με άλλα λόγια, οτιδήποτε αποδίδει ένας ιδεατός τύπος δεν έχει ακριβές εμπειρικό αντίστοιχο. Για παράδειγμα, ο ιδεατός τύπος της γραφειοκρατίας δεν περιγράφει μια οποιαδήποτε πραγματική, δηλαδή υπαρκτή μορφή γραφειοκρατίας στο σύνολο και τις λεπτομέ-

ρείες της. Ο Βέμπερ είναι κατηγορηματικός: Τον ιδεατό τύπο δεν τον συναντάμε ποτέ στην πραγματικότητα. Οι ιδεατοί τύποι δεν αντιπροσωπεύουν υπαρκτές οντότητες. Από την άλλη μεριά, ο ιδεατός τύπος δεν περιλαμβάνει επίσης, ούτε τα γενικά χαρακτηριστικά, δηλαδή, ό,τι τυχόν είναι κοινό σ' όλες τις γνωστές μορφές γραφειοκρατίας. Ο ιδεατός τύπος δεν είναι ένας γενικευτικός τύπος, όπως ήταν για παράδειγμα, οι τύποι του E. Ντυρκαίμ. Η διαδικασία σχηματισμού του ιδεατού τύπου δεν συνιστά γενικευτική μέθοδο. Ούτε οι ιδεατοί τύποι, οποιοδήποτε κι αν είναι το συγκεκριμένο περιεχόμενό τους, συνιστούν γενικές έννοιες.

Ακόμα, ο Βέμπερ διευκρινίζει, δεν πρέπει να θεωρούμε τους ιδεατούς τύπους υποθέσεις, προτάσεις δηλαδή που επιχειρούν να περιγράψουν, να εντάξουν σε ένα πιο γενικό πλαίσιο και να εξηγήσουν ένα φαινόμενο. Οι ιδεατοί τύποι δεν συνιστούν υποθέσεις που πρέπει να τις υποβάλλουμε σε εμπειρικό έλεγχο, για να ελέγξουμε την ακρίβεια και την αντικειμενικότητά τους. Μια τέτοια διαδικασία είναι τελείως ξένη προς τη φύση του ιδεατού τύπου. Ένας ιδεατός τύπος μας βοηθάει να σχηματίσουμε μια συγκεκριμένη υπόθεση, όμως ποτέ δεν πρέπει να κάνομε την παρανόηση και να μπερδέψουμε τον ιδεατό τύπο με την υπόθεση που αυτός μας επιτρέπει να διατυπώσουμε. Η μέθοδος του εμπειρικού ελέγχου υποθέσεων είναι θεαίως ελαγωγική και γενικευτική. Δεν είναι δυνατόν συνεπώς να συνδέεται με τον ιδεατό τύπο.

Οι έννοιες του Βέμπερ δεν είχαν καμιά σχέση με γενικές και γενικευτικές διαδικασίες. Και σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να πούμε ότι η αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο ιδεατός τύπος συνδυάζει, ή πραγματοποιεί την επιθυμητή «σύμπτωση» του γενικού-καθολικού με το ειδικό-ατομικό-εφήμερο στοιχείο, ή χαρακτηριστικό της πραγματικότητας⁵⁵, παραβλέπει μερικές από τις πιο σαφείς διατυπώσεις του Βέμπερ που αποκλείουν την ερμηνεία του ιδεατού τύπου ως γενικής έννοιας, ή γενικευτικής πρότασης. Όσοι βλέπουν στον ιδεατό τύπο τη γενική έννοια⁵⁶, ή την έννοια που συνδυάζει το γενικό

με το ειδικό, αφήνονται να παρασυρθούν από το γεγονός ότι ο Βέμπερ χρησιμοποιεί μερικές λέξεις που θεωρείται ότι υποδηλώνουν γενικές οντότητες, ή ιδιότητες και χαρακτηριστικά. Όσο αφορά όμως στον Βέμπερ οι λέξεις αυτές είναι μόνον κατ' όνομα γενικές. Δεν αποδέχεται ότι είναι δηλωτικές εννοιών που καταχωρούν αφηρημένα, γενικά χαρακτηριστικά,⁵⁷ ή αντικειμενικές σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων και των στοιχείων που συνθέτουν την πραγματικότητα. Ο Βέμπερ τις χρησιμοποιεί, γιατί είναι κι αυτές διάχυτες στην κοινωνία και δοσμένες. Συναποτελούν μαζί με τις λέξεις που υποδηλώνουν μερικά, ατομικά και συγκεκριμένα πράγματα και στοιχεία τα διαθέσιμα «δεδομένα» με τα οποία συντίθενται οι ιδεατοί τύποι.

Για τούτο λοιπόν, ακόμα κι όταν προχωράμε σε κατασκευές ιδεατών τύπων περισσότερο «αφηρημένων», όταν προχωράμε σε σχηματοποιήσεις δεν σημαίνει πως προωθούμε τη γνώση σε ανώτερα επίπεδα. Αντίθετα για τον Βέμπερ όσο πιο σχηματοποιημένος, συνεπώς αφηρημένος, είναι ο ιδεατός τύπος, τόσο απομακρύνεται από την αλήθεια. Για τον Βέμπερ γενικό σημαίνει αφηρημένο, και αφηρημένο είναι αυτό που υστερεί σε πραγματικό περιεχόμενο κι όχι αυτό που αντιπροσωπεύει ό,τι πιο ουσιαστικό, αφού είναι όχι μόνο κοινό αλλά και μόνιμο. Για τον Βέμπερ γενίκευση σημαίνει απομάκρυνση από την «ουσία», την αλήθεια και το αληθινό περιεχόμενο. Έτσι, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι στις κοινωνικές επιστήμες η γνώση του γενικού είναι άχρηστη.

«Για τη γνώση των ιστορικών φαινομένων στη συγκεκριμένη υπόστασή τους, οι πιο γενικοί νόμοι, επειδή είναι οι πιο κενοί νοήματος, είναι επίσης οι πιο μικρής αξίας. Όσο πιο περιεκτική είναι η ισχύς — ή έκταση — ενός όρου, τόσο περισσότερο μας οδηγεί μακριά από τον πλούτο της πραγματικότητας, αφού για να περιλάβει τα κοινά στοιχεία του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού φαινομένων, πρέπει κατ' ανάγκη να είναι όσο γίνεται πιο αφηρημένος και κατά συνέπεια πιο κενός από νόημα. Στις κοινωνικές επιστήμες η

γνώση του καθολικού, ή γενικού δεν έχει ποτέ αυτόνομη αξία».

Και συνεπώς

«Δεν είναι τυχαίο ότι ο όρος «κοινωνικός» που μοιάζει να έχει πολύ γενικό νόημα, αποκαλύπτει, μόλις εξετάσουμε προσεκτικά τη χρήση του, ένα ειδικά χρωματισμένο, αν και συχνά ακαθόριστο νόημα. Η «γενικότητά» του δεν θρίσκεται παρά μόνον στην ασάφειά του. Με το «γενικό» του νόημα δεν μας παρέχει μια ιδιαίτερη σκοπιά, απ' την οποία μπορούμε να αναλύσουμε τη σημασία δοσμένων στοιχείων του πολιτισμού»⁵⁸.

Και στο σημείο αυτό μπορούμε πάλι να εντοπίσουμε σύγκλιση του Βέμπερ προς τον Μαρξ. Όπως είδαμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο παραπάνω, ο Μαρξ απέρριπτε τις υπερστορικές θεωρίες για την κοινωνία. Όπως επίσης έχουμε ήδη επισημάνει, και για τον Μαρξ οι ιδέες και οι έννοιες της φιλοσοφίας, οι κατηγορίες της νόησης και οι «ιδεολογίες» ήταν, όπως θα έλεγε ο Βέμπερ «πολιτισμικά» και «ιστορικά σχετικές». Ήσαν όπως θα έλεγε ο ίδιος «ιστορικές». Απέδιδαν τις «σχέσεις» και τις «σημασίες» συγκεκριμένων, ιστορικών κοινωνιών. Τόσο ο Μαρξ, λοιπόν, όσο και ο Βέμπερ προκειμένου να προσεγγίσουν και να διαχειριστούν τη σύγχρονη κοινωνία, δεν ανεξήγησαν ένα γενικό θεωρητικό σχήμα, αλλά χρησιμοποίησαν τις «έννοιες» και τις «ιδέες» που προσιδιάζαν ως «συνειδηση», ή ως «πολιτισμικό νόημα» και «σημασία» στην κοινωνία του καπιταλισμού.

Όπως είδαμε, για τον Μαρξ τον ρόλο αυτό έπαιξαν οι «κατηγορίες της πολιτικής οικονομίας», για τον Βέμπερ η «ορθολογικότητα» της δράσης, η «εργαλειακή ορθολογικότητα» που διατρέχει το σύνολο των τομέων και πρακτικών της σύγχρονης κοινωνίας. Αυτό εξηγεί άλλωστε, γιατί ενώ ο Βέμπερ άσκησε αμείλικτη κριτική στον μαρξισμό ανεγνώριζε τον Μαρξ ως ένα «μεγάλο διανοητή»⁵⁹. Η ουσία της κριτικής του Βέμπερ στον

μαρξισμό ήταν ότι συρρίκνωνε την ιστορία σε ένα μονόπλευρο θεωρητικό σχήμα, ότι ανεδείκνυε ένα «παράγοντα» της κοινωνικής ζωής, την «οικονομία», σε γενική προσδιοριστική αιτία των ποικίλων μορφών της κοινωνικής πρακτικής. Ότι ερμήνευε ως «οικονομικά προσδιορίσιμην» την κοινωνική πρακτική ανεξαρτήτως χρόνου, τόπου και πολιτισμού⁶⁰. Η ιστορία, όμως, επέμεινε ο Βέμπερ, διέψευθε με κατηγορηματικό τρόπο τον «ιστορικό υλισμό, κύριος στόχος του οποίου ήταν να εγκυθιδρύσει μια διάκριση ανάμεσα στο «υλικό» και το «ιδεολογικό»⁶¹. Την «τεχνολογική» εκδοχή του μαρξισμού ο Βέμπερ θεωρούσε «απλούστατα λάθεμένη», καθώς η ιστορία είναι γεμάτη παραδείγματα, όπου η ίδια «τεχνολογία» «απέδωσε πολιτισμικές υπερδομές κάθε δυνατού είδους σ' όλους τους τομείς»⁶².

Αντίθετα, διεκρίνετο ο Βέμπερ, οι «... έννοιες του Μαρξ στο βαθμό που είναι θεωρητικά ορθές συνιστούν ιδεατούς τύπους», πράγμα που εσήμαινε για τον Βέμπερ ιστορικά-πολιτισμικά σχετικές έννοιες. Σήμαινε επίσης, ότι δεν προϋπέθεταν διάσπαση, διαχωρισμό του «υλικού» από το «ιδεολογικό» στοιχείο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Μαρξ θα ήταν σύμφωνος, τουλάχιστον ως προς την αρχή αυτής της αντίληψης. Παρόλο δηλαδή που δεν θα συμφωνούσε με τον Βέμπερ ως προς τις λεπτομέρειες, τόσο του τρόπου κατασκευής, όσο και της χρήσης των «επιστημονικών εννοιών», των «ιδεατών τύπων»⁶³.

Και για να επανελάβουμε στον ιδεατό τύπο, σύμφωνα με τον Βέμπερ ο ιδεατός τύπος δεν εξαντλεί σ' όλα τα στοιχεία και τις λεπτομέρειές του το συγκεκριμένο αντικείμενο που πραγματεύεται. Δεν είναι δυνατόν να κατασκευάσουμε ένα ιδεατό τύπο, μια έννοια που να εξαντλεί σ' όλη την πολυεδρικότητα και σ' όλες τις λεπτομέρειες και τα στοιχεία της μια οντότητα, ένα γεγονός, ή ένα φαινόμενο. Αυτό, όπως ξέρουμε ήδη, είναι για τον Βέμπερ πρακτικά αδύνατο, γιατί τα στοιχεία που συνιστούν την εμπειρική πραγματικότητα τόσο στο σύνολό της, όσο και στα επιμέρους συβάντα, γεγονόςτα και όντα που την συναποτελούν, είναι απειράριθμα και γι' αυτό αναρίθμητα κι ανεξάντλη-

τα. Πώς αντιμετωπίζεται λοιπόν αυτή η κατάσταση;

Από τα άπειρα αυτά στοιχεία, που αντιπροσωπεύονται μέσα στο μυαλό του επιστήμονα με άπειρες αντίστοιχες ιδέες, ο επιστήμονας επιλέγει εκείνες με τις οποίες μπορεί να συνθέσει μια έννοια, ή μια εικόνα του αντικειμένου που τον ενδιαφέρει και μελετάει. Για να συνθέσει την έννοια του κράτους, για παράδειγμα, συγκεντρώνει τις σχετικές ιδέες όπως τις θίσκει διαμορφωμένες.

«Η επιστημονική σύλληψη του κράτους... είναι πάντοτε όπως είναι φυσικό μια σύνθεση... από αυτές τις συνθέσεις που γίνονται... από τα μέλη του κράτους, ή μ' άλλα λόγια, τις «ιδέες» που σχηματίζουν για τον εαυτό τους αναφορικά με το κράτος»⁶⁴.

Έτσι λοιπόν,

«Οι «έννοιες» της αφηρημένης θεωρίας... έχουν προσδιοριστεί σαν «ιδέες»... των φαινομένων. Ο ιδεατός τύπος είναι η «ιδέα» της ιστορικά δοσμένης κοινωνίας»⁶⁵.

Μπορούμε να καταλάβουμε τώρα γιατί ο Βέμπερ ονόμαζε τον ιδεατό τύπο «ουτοπία». Είναι ο ιδεατός τύπος κάτι απομακρυσμένο από την πραγματικότητα στην πληρότητα και καθημερινότητά της. Είναι κάτι που δεν έχει άμεση σχέση με την εμπειρική πραγματικότητα, παρόλο που τα συστατικά του στοιχεία, τις ιδέες που τον συνθέτουν, τις αντλεί ο επιστήμονας από την εμπειρία. Είναι γι' αυτόν εμπειρικά δοσμένες.

Όταν λοιπόν, κατασκευάζουμε ένα ιδεατό τύπο, «αφαιρούμε», δηλαδή, ξεχωρίζουμε ένα αριθμό στοιχείων μέσα από τη μάζα των πολυάριθμων στοιχείων με κριτήριο ένα συγκεκριμένο στόχο, που τον υποκινεί ένα συγκεκριμένο ενδιαφέρον, αλλιώς, μια «αξία-ιδέα». Προκειμένου να «γνωρίσουμε», να αποκτήσουμε «γνώση» της αντικειμενικής πραγματικότητας κατασκευάζουμε ιδεατούς τύπους. Διαμορφώνουμε «έννοιες», εικόνες που επιχειρούν να «συλλάβουν» την αντικειμενική πραγματικότητα με συγκεκριμένα κάθε φορά κριτήρια και για

συγκεκριμένο κάθε φορά σκοπό. Ακόμα, η αντικειμενική πραγματικότητα είναι «ανεξάντλητη» και μπορούμε να την προσεγγίσουμε επανειλημμένα και να τη «συλλάβουμε» από πολλές «σκοπιές». Γι' αυτό μπορούμε να κατασκευάσουμε πολλούς ιδεατούς τύπους, πολλές «έννοιες» μέσα από την ίδια πραγματικότητα. Κάθε φορά συλλέγουμε και καταγράφουμε στον ιδεατό τύπο εκείνα τα στοιχεία που μπορούμε να συσχετίσουμε με το ιδιαίτερο διαφέρον-σκοπό με τον οποίο προσεγγίζουμε την πραγματικότητα. Σκοπός της επιστήμης είναι να «φθάσει», να «πετύχει τη σύλληψη εννοιών» έλεγε ο Βέμπερ. Ο ιδεατός τύπος δεν είναι συνεπώς μια τυχούσα έννοια, αλλά το προϊόν και το αποτέλεσμα της επιστημονικής διεργασίας, είναι η γνώση, συνιστά με αυτή την έννοια «αντικειμενική» αλήθεια. Γι' αυτόν τον λόγο άλλωστε,

«... η ιστορική έννοια... εφόσον αφορά... σε ένα φαινόμενο σημαντικό στην ιδιαιτερότητά του... συντίθεται σταδιακά... Έτσι η τελική και οριστική έννοια δεν μπορεί να βρίσκεται στην αρχή της έρευνας, αλλά πρέπει να έρχεται στο τέλος»⁶⁶.

Για να συνοψίσουμε λοιπόν, για τον Μαξ Βέμπερ η επιστημονική πρακτική καταθέτει τα πορίσματά της στις έννοιες, τους ιδεατούς τύπους που συλλαμβάνουν το «νόημα», την «ουσία» μ' αυτή την έννοια των αντικειμένων που πραγματεύεται. Ο «ιδεατός» χαρακτήρας των εννοιών, των ιδεατών τύπων, συνίσταται στο ότι καταγράφουν την πολιτισμική «σημασία», την κοινωνική «ουσία» των συμβάντων και των διαδικασιών που συλλαμβάνουν. Οι έννοιες είναι επίσης «τυπικές». Ο «τυπικός» χαρακτήρας της έννοιες συνίσταται στο ότι η έννοια συντίθεται ως η «ιδέα»-«ουσία» ενός συγκεκριμένου, «τυπικού» στην ατομικότητα-ιδιαιτερότητα του συμβάντος, πράγματος, ή διαδικασίας και όχι ως η «γενική ουσία», που θα μπορούσε να καταγράψει η αφαιρετική συνεκδοχή «χαρακτήρων» και «ποιότητων» πολλών επιμέρους περιπτώσεων, φαινομένων, ή διαδικασιών. Ο ιδεατός τύπος, για παράδειγμα, του καπιταλι-

σμού συλλαμβάνει την «ουσία» του, τ.έ. την «ιδέα» του «ορθού λόγου» και της «εργαλεικότητας» στην «τυπική», δηλαδή στην καπιταλιστική εκδοχή της. Η ιδέα του ορθού λόγου από μόνη της δεν έχει γνωστικό περιεχόμενο, δεν συνιστά επιστημονική έννοια. Για να γίνει επιστημονική έννοια πρέπει να συνδεθεί (Wertbeziehung) με συγκεκριμένες κοινωνικές εκδοχές-εκφάνσεις της, να «φωτίσει» συγκεκριμένες κοινωνικές πρακτικές και να ανασυντεθεί συνεπώς, ως συγκεκριμένο, «πολιτισμικά σχετικό», τ.έ. λειτουργικό «νόημα», νόημα που προσανατολίζει την πράξη και συγκροτεί τις σχέσεις συγκεκριμένων κοινωνικά δρώντων ατόμων, συγκεκριμένων υποκειμένων.

Με αυτόν τον τρόπο η πρακτική ενάσκηση της επιστήμης που διακήρυξε ο Μ. Βέμπερ, σημαίνει την επίδοση στη διερεύνηση συγκεκριμένων θεμάτων, συμβάντων, ή προβλημάτων και την προσπάθεια κατά συνέπεια να συλλάβουμε την αντικειμενική πραγματικότητα μέσα από τη διαδικασία του σχηματισμού του ιδεατού τύπου, που σημαίνει αποσπασματικά, κατά περίπτωση και κατά περίπτωση.

Αυτή η αντίληψη της επιστήμης επέτρεπε στον Βέμπερ να μελετάει τόσο την ιστορική πραγματικότητα αντλώντας το υλικό του από τα έργα του πολιτισμού, είτε αυτά ήταν κείμενα, ή έργα τέχνης και να διαμορφώνει τους ιστορικούς ιδεατούς τύπους, τις «ιστορικές ατομικότητες»⁶⁷ (historische Individuen), όπως έλεγε. Αλλά αυτή η αντίληψη του επέτρεπε επίσης, να προσεγγίζει τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα και να επιδίδεται σε «εμπειρικές έρευνες» με τη σημερινή σημασία του όρου. Τόσο στην πρώτη, όσο και στη δεύτερη περίπτωση η γνωστική διαδικασία είναι η ίδια. Οι σχολιαστές του Βέμπερ όμως ειδαν στη διττή αυτή δραστηριότητα ένα μεθοδολογικό «χάσμα» και μάλιστα περιέγραψαν τον Βέμπερ ως «αμφιταλαντευόμενο» ανάμεσα σε ένα θεωρητικό-ιστορικό και σε ένα εμπειρικό προσανατολισμό των ερευνών του.

Αλλά, δεν ετέθη στον Βέμπερ τέτοιο πρόβλημα. Ο Βέμπερ ήταν σύμφωνος με τις πιο «μόνιμες» προθέσεις του, τόσο στη μια, όσο και στην άλλη περίπτωση. Γιατί, όταν ερευνούσε

ιστορικό υλικό για τις μελέτες του για τις μεγάλες θρησκευτικές που έπαιξαν ιστορικό ρόλο, όπως επίσης όταν διερευνούσε τη συμπεριφορά των γερμανών εργατών, ή όταν απεδόδε την καπιταλιστική ανέλιξη στην Ευρώπη στους καπιταλιστές προτεστάντες που συσσώρεσαν κεφάλαιο «ασκητούμετες», σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις μελετούσε «συγκεκριμένα» και αυθύπαρκτα φαινόμενα, ή γενονότα με τη μέθοδο και τη διαδικασία της σύνθεσης σε ιδεατούς τύπους, σε θεωρητικές κατασκευές, σε θεωρητικές «ενότητες» στοιχείων, ιδεών και αξιών, με μια λέξη, δεδομένων, που του παρέιχε η «αντικειμενική εμπειρία». Εμπειρικών δεδομένων που τα χρησιμοποιούσε επειδή τα «έβρισκε» και επειδή ήσαν «πολιτισμικά σημαντικά», είχαν «νόημα» ως «αντικείμενα» της έρευνας.

Πράγματι ο Βέμπερ έλαβε μέρος, αλλά και οργάνωσε εξ αρχής εμπειρικές κοινωνικές έρευνες με αντικείμενο τις συνθήκες ζωής αγροτών και βιομηχανικών εργατών διάφορων περιοχών της Γερμανίας⁶⁸. Οι έρευνες αυτές του Βέμπερ, που είναι καθόλα ανάλογες με τις σημερινές έρευνες της λεγόμενης εμπειρικής Κοινωνιολογίας, παρόλο που δεν είναι ευρύτερα γνωστές, έχουν σημασία όχι μόνον γιατί εκεί ο Βέμπερ χρησιμοποιήσε στοιχειώδη στατιστική και ερωτηματολόγια, αλλά το σπουδαιότερο, γιατί οι έρευνες αυτές κάνουν την έναρξη της μελέτης των «κοινωνικών στάσεων» (προδιαθέσεων). Σήμερα αντικείμενο των κοινωνιολογικών ερευνών είναι κατά κύριο λόγο η διερεύνηση και η μέτρηση των «κοινωνικών στάσεων».

Αρκεί εδώ να θυμηθούμε ότι ο Βέμπερ προσδιόριξε τη δράση-πράξη και την κοινωνική συμπεριφορά ανάγοντάς τις στο υποκειμενικό «νόημα» και τα «κίνητρα» του δράντος αυτού, για να καταλάβουμε τον λόγο για τον οποίο έστρεψε τις έρευνές του προς την κατεύθυνση της διερεύνησης των κοινωνικών στάσεων (προδιαθέσεων). Ήθελε να εξετάσει τους εξωτερικούς όρους μέσα στους οποίους διαμορφώνονται και οι οποίοι πιθανόν επηρεάζουν τις ψυχολογικές διαδικασίες του κοινωνικού ατόμου (ο Βέμπερ μελέτησε κυρίως εργάτες) και να παρακολουθήσει στη συνέχεια πώς αυτές επιδρούν στη δρα-

στηριότητά του (στην παραγωγικότητα των εργατών έστρεψε το ενδιαφέρον του ο Βέμπερ) και στην εν γένει κοινωνική συμπεριφορά του.

VII.10. Ιστορία και η γένεση του σύγχρονου καπιταλισμού

Συγγνά αναπτύσσεται η άποψη ότι ο Βέμπερ υποστήριξε πως ο καπιταλισμός δεν γεννήθηκε με τη διάρρηξή των κοινωνικών σχέσεων της μεσαιωνικής κοινωνίας, αλλά ότι υπήρξε αποτέλεσμα ιδεολογικών παραγόντων και ειδικότερα αυτού που ονόμασε «προτεσταντική ηθική». Θεωρείται δηλαδή ότι ο Βέμπερ απέδωσε την ιστορική εμφάνιση και ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλισμού σε θρησκευτικούς παράγοντες και συγκεκριμένα στον Προτεσταντισμό. Γι' αυτό συγγνά του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός του «ιδεαλιστή φιλόσοφου»⁶⁹ της ιστορίας και μ' αυτό το σκεπτικό η θεωρία του εκλαμβάνεται ως εντελώς ασυμβίβαστη με τη θεωρία του Μαρξ για την ιστορική ανέλιξη και μετάβληση. Η άποψη αυτή όμως, αποτρέπει παραβίαση των διατυπώσεων και παρερμηνεία της θέσης του Βέμπερ.

Ο μόνος ίσως τρόπος να κατανοήσουμε τις προθέσεις του Βέμπερ στο δοκίμιο που άσκησε τη μεγαλύτερη σε σύγκριση με τα άλλα «ιστορικά» έργα του, επιτροπή, στο περίφημο «Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού», είναι να το προσεγγίσουμε μέσω του θεωρητικού πλαισίου που αναπτύξαμε παραπάνω. Να αναζητήσουμε δηλαδή, στο έργο αυτό όχι μόνο την πρακτική της προσέγγισης του ιστορικού φαινομένου του καπιταλισμού μέσω της συγκρότησης των ιδεών των του καπιταλισμού «εφαρμογή» της θεωρίας της πράξης-δράσης όπως ο Βέμπερ τη διατύπωσε στους αντίστοιχους ιδεατούς τύπους στο έργο του που έχει τίτλο «Οικονομία και Κοινωνία» και στο οποίο αναφερθήκαμε ήδη παραπάνω. Το έργο αυτό θεατίας, γράφτηκε πολύ αργότερα (1917), από το «Προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού» (1904). Όμως, όπως είπαμε παραπάνω, ο Βέμπερ είχε ήδη από τότε (1903-